

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นิทาน คือ สื่อที่สำคัญอย่างหนึ่งในการให้การศึกษา และช่วยสร้างเสริมจินตนาการ ทั้งยังมีส่วนในการช่วยเสริมสร้างความรู้ ความคิด และวิจารณญาณให้แก่เด็กทั้งทางตรงและทางอ้อม นอกจากนี้นิทานยังเป็นสื่อที่ดีในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เด็กๆ เนื่องจากรูปแบบของนิทานที่มีลักษณะเป็นเรื่องราวที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการผจญภัย แฟนตาซี หรือรูปแบบการเล่าที่น่าสนใจอื่นๆ ซึ่งจะทำให้เด็กๆ รู้สึกสนุกสนานไปกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในนิทาน จนไม่เกิดความรู้สึกต่อต้านว่าถูกยัดเยียดหรือถูกสั่งสอน จึงทำให้เด็กซึมซับเอาคุณธรรมที่สอดแทรกอยู่ในเรื่องมาเป็นหลักประพฤติปฏิบัติได้ง่าย นอกจากนี้ยังเกิดการอยากเลียนแบบโดยเฉพาะตัวละครเด่นๆ ในนิทานอีกด้วย นิทานจึงมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นสื่อกลางที่ช่วยหล่อหลอมคุณธรรมจริยธรรมตลอดจนพัฒนาการต่างๆ ของเด็กๆ ให้เติบโตขึ้นมาเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพ ดังนั้น การเลือกสรรนิทานที่จะมาเล่าให้เด็กๆ ฟังจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ควรคำนึงถึง ซึ่งนิทานที่คนไทยส่วนใหญ่รู้จักและมักจะนำมาเล่าหรือเผยแพร่กันอย่างแพร่หลาย มักจะเป็นนิทานที่มาจากต่างประเทศ เช่น นิทานอีสป หรือนิทานของแอนเดอร์สัน ทว่านิทานที่เป็นมรดกตกทอดของไทยและน่าสนใจไม่แพ้กันหลายเรื่องกลับถูกมองข้ามและไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร ไม่ว่าจะเป็นนิทานพื้นบ้าน ซึ่งมีประโยชน์อย่างมากในแง่ของการสั่งสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม จารีตประเพณี ตลอดจนวิถีชีวิตของคนไทย หรืออรรถกถาชาดกซึ่งคนไทยรู้จักคุ้นเคยและมักเรียกว่านิทานชาดก ซึ่งมีประโยชน์ในแง่ของการปลูกฝังเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมและหลักประพฤติปฏิบัติทางพุทธศาสนา แต่กลับถูกละเลยและมีการนำไปใช้เป็นสื่อในการปลูกฝังคุณธรรมน้อยมาก ทั้งที่อรรถกถาชาดกมีจำนวนมากมาย และสามารถเลือกมาประยุกต์ใช้ในการสอนคุณธรรมแต่ละเรื่องได้เป็นอย่างดี

การที่อรรถกถาชาดกไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควรนั้นอาจเนื่องมาจากอรรถกถาชาดกเป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎกและอรรถกถาซึ่งน้อยคนที่จะสนใจค้นคว้า หรืออ่าน อีกทั้งภาษาก็อาจจะเข้าใจยาก ขณะที่บางคนก็ไม่ได้ด้วยซ้ำว่าอรรถกถาชาดกมาจากไหน อรรถกถาชาดกจึงถูกละเลย และไม่ถูกนำมาใช้ประโยชน์เท่าที่ควร ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว ภาษาในอรรถกถาชาดก

นั้นไม่ได้ยากเกินความสามารถที่ผู้ใหญ่จะทำความเข้าใจ ขณะเดียวกันหากมีการปรับแต่งภาษาให้ง่ายและกะทัดรัดขึ้นก็จะเป็นประโยชน์มากในการนำมาเป็นสื่อในการปลูกฝังคุณธรรมสำหรับเด็ก เนื่องจากอรรถกถาชาดกนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ ซึ่งบำเพ็ญบารมีก่อนจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าและจะต้องประพฤติคุณธรรมมากมาย อรรถกถาชาดกจึงมีจำนวนหลายเรื่อง โดยชาดกจัดแบ่งเป็น 2 ประเภท (สืบพงศ์ ธรรมชาติ 2542: 4-5) คือ

1. นิบาตชาดก เป็นชาดกในพระไตรปิฎกมี 547 เรื่อง แบ่งออกเป็นหมวดๆ ตามจำนวนคาถา นับตั้งแต่ 1 คาถาถึง 80 คาถา ชาดกที่มี 1 คาถาเรียกว่า เอกนิบาตชาดก 2 คาถาเรียกว่า ทุกนิบาตชาดก 3 คาถาเรียกว่า ตกนิบาตชาดก 4 คาถาเรียกว่า จตุคนิบาตชาดก 5 คาถาเรียกว่า ปัญจนิบาตชาดก ชาดกที่มีเกิน 80 คาถาขึ้นไปเรียกว่า มหานิบาตชาดก ซึ่งมี 10 เรื่อง เรียก ทศชาติ หรือ พระเจ้าสิบชาติ

2. พาวีรชาดกหรือชาดกนอกนิบาต เป็นชาดกที่มีเนื้อเรื่องไม่ตรงกับนิบาตชาดก เป็นเรื่องที่ผู้แต่งชาดกสร้างสรรค์ขึ้นมาเอง หรือได้รับแนวคิดจากแหล่งใดแหล่งหนึ่ง เช่น ปัญญาสาธกเป็นชาดกที่แต่งขึ้นจากนิทานพื้นเมือง ไม่มีในพระไตรปิฎก หรือเรียกว่า ชาดกนอกนิบาต มี 50 เรื่อง พระภิกษุชาวเชียงใหม่แต่งขึ้นเมื่อประมาณพ.ศ. 2000-2200 เป็นภาษามคร โดยเลียนแบบนิบาตชาดก ครั้นเมื่อ พ.ศ.2443-2448 พระบรมวงศ์เธอกรมพระสมมตอมรพันธ์ ดำรงตำแหน่งองค์สภานายก หอพระสมุดสำหรับพระนคร ได้ทรงแปลเป็นภาษาไทย เรื่องปัญญาสาธกจึงแพร่หลาย

คัมภีร์ชาดก หรือที่คนไทยนำมาเล่าเป็นนิทานชาดกนี้เป็นเสมือนประมวลนิทาน คติธรรมที่สอนในคัมภีร์นี้ ก็เป็นคติธรรมสำหรับดำเนินชีวิต สามารถสะท้อนเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด และกฎแห่งกรรม อันเป็นความเชื่อสำคัญของคนไทยที่นับถือพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี แต่ความเชื่อสำคัญนี้กลับไม่ได้รับการยอมรับและเชื่อถือจากเด็กรุ่นใหม่ ซึ่งเติบโตมาพร้อมกับนิทานที่หลั่งไหลมาจากต่างวัฒนธรรม ซึ่งจากที่กล่าวมานี้มิใช่ว่านิทานที่จากต่างประเทศจะไม่ดี แต่ข้อดีของนิทานแต่ละแบบก็ไม่เหมือนกัน การคัดสรรและผสมผสานนิทาน โดยเลือกให้เหมาะกับสิ่งที่เราต้องการจะปลูกฝังให้กับคนรุ่นใหม่ต่างหากที่เป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้พวกเขาเรียนรู้ ค้นเคย และเข้าใจในคำสอนของพุทธศาสนา ขณะเดียวกันก็ทำให้คนรุ่นใหม่ตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งที่เป็นมรดกมาแต่โบราณ และไม่หลงลืมหรือทิ้งสิ่งที่มีคุณค่าเหล่านี้ไว้ในตู้หนังสือ โดยไม่นำออกมาใช้ประโยชน์ ดังนั้น หากจะมีการนำอรรถกถาชาดกมาเล่า มาเผยแพร่ ในหมู่คนไทยให้มากขึ้น นอกจากจะเป็นประโยชน์ในแง่ของการได้เครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแล้ว ก็ยังจะได้สิ่งที่เรียกว่าวัฒนธรรมกลับมาคืนมาจากเด็กๆ ที่กำลังจะเติบโตขึ้นเป็นคน

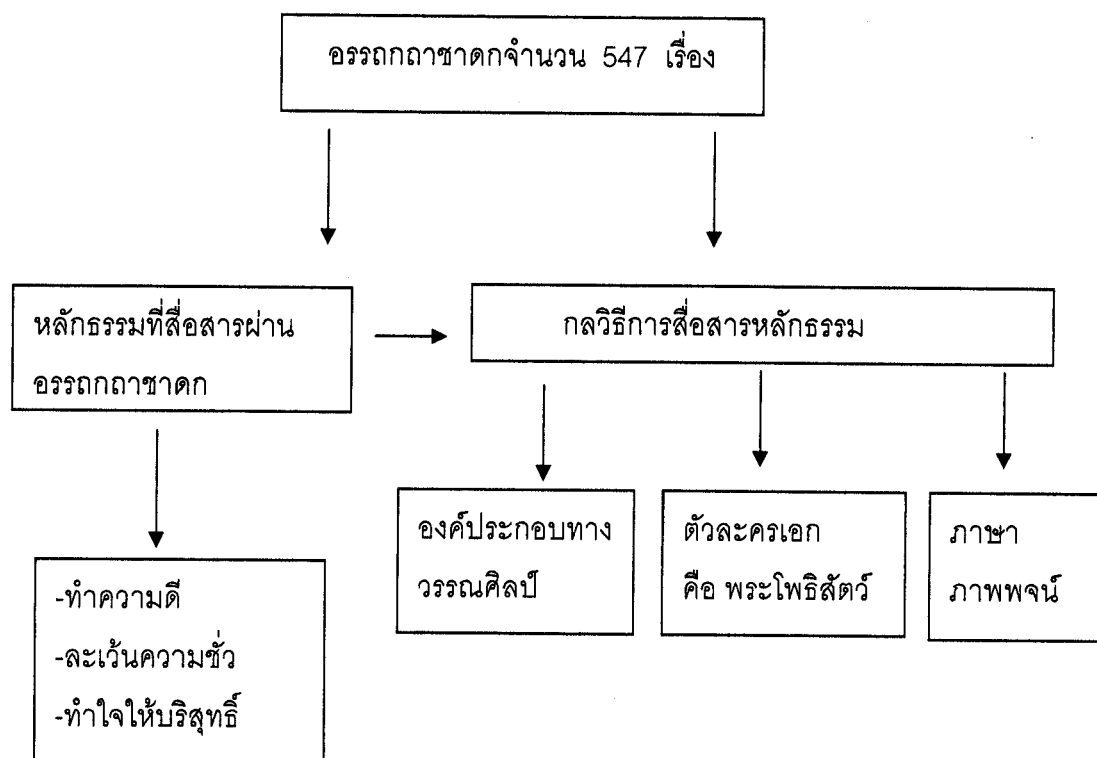
รุ่นใหม่ในสังคมอีกด้วย และไม่แน่ว่าสักวันหนึ่งนิทานชาดกที่คนไทยคุ้นเคยแต่ไม่รู้จักในวันนี้ อาจจะแพร่หลายไปในสังคมโลกเหมือน นิทานอีสป หรือ นิทานของแอนเดอร์สัน ในวันหน้าก็เป็นได้

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาหลักธรรมที่สื่อสารผ่านอรรถกถาชาดก

2.2 เพื่อศึกษากลวิธีการสื่อสารหลักธรรมทางพุทธศาสนาผ่านอรรถกถาชาดก

3. กรอบแนวคิดการวิจัย

4. สมมติฐานการวิจัย

4.1 อรรถกถาชาดกมีการสื่อสารหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ครอบคลุมทั้งเรื่อง การทำความดี การละความชั่วและการทำให้บริสุทธิ์ ซึ่งเป็นคำสอนที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา

4.2 อรรถกถาชาดกสื่อสารหลักธรรมด้วยการเน้นพฤติกรรมของตัวละคร และการใช้ภาษาภาพพจน์ เพื่อให้เข้าใจหลักธรรมต่างๆ ได้ง่ายขึ้น

5. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้จะทำการวิจัยเฉพาะอรรถกถาชาดกที่ปรากฏในพระไตรปิฎกจำนวน 547 เรื่อง โดยอ้างอิงจาก หนังสือนิบาตชาดกที่เป็นอรรถกถา จำนวน 547 เรื่อง ของคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติ ครบ 50 ปี กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ปีพุทธศักราช 2540 โดยจะใช้กรอบเรื่องหลักธรรม เรื่อง การทำความดี การละเว้นความชั่ว การทำให้บริสุทธิ์ มาใช้วิเคราะห์หลักธรรมทางพุทธศาสนา

6. ข้อตกลงเบื้องต้น

เกณฑ์ที่ใช้วิเคราะห์เนื้อหาหลักธรรมนั้น จะใช้เนื้อหาภาพรวมของชาดกทั้งเรื่อง คือ ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถา อธิบายคาถา และสโมธาน มาวิเคราะห์ โดยจะพิจารณาเลือกหลักธรรมที่เป็นแก่นในเนื้อหาของชาดกนั้นมาเพียง 1 หลักธรรมตามเกณฑ์การบ่งชี้ โดยจะไม่วิเคราะห์แยกส่วนเฉพาะ อดีตวัตถุ หรือ ปัจจุบันวัตถุ หรือส่วนของ คาถา เพียงอย่างเดียว และไม่ได้วิเคราะห์จากการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ดังนั้น จึงอาจปรากฏได้ว่า ในเนื้อหาของอรรถกถาชาดก 1 เรื่องอาจสื่อหลักธรรมได้มากกว่า 1 ประการ หรืออาจไม่สอดคล้องกับการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ก็ได้ เนื่องจากผู้วิจัยเลือกหลักธรรมเพียง 1 ประการ ที่เห็นว่าเป็นแก่นของอรรถกถาชาดกเรื่องนั้น

7. ข้อจำกัดในการวิจัย

7.1 ความหมายของภาษาหรือถ้อยคำที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เนื่องจากอรรถกถาชาดกมีการบันทึกไว้ด้วยตัวอักษรซึ่งการมีบริบททางภาษาและวัฒนธรรมที่ต่างกัน และเวลาที่ใช้ในการสืบต่อกียาวนานกว่า 2,500 ปี อาจทำให้การตีความคลาดเคลื่อนได้

7.2 อรรถกถาชาดกนี้ มีการแปลมาจากภาษาบาลีอีกทอดหนึ่ง ดังนั้นการแปลจึงจึงขึ้นกับการตีความของผู้แปลด้วย ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ใช้หนังสือนิบาตชาดกที่เป็นอรรถกถาจำนวน 547 เรื่อง ของคณะกรรมการ อำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติ ครบ 50 ปี กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ปีพุทธศักราช 2540 ซึ่งเป็นฉบับแปลที่อาจมีความคลาดเคลื่อนกับภาษาบาลีได้

8. นิยามศัพท์

8.1 การสื่อสาร หมายถึง การติดต่อผ่านอรรถกถาชาดกไปถึงผู้อ่าน

8.2 หลักธรรมทางพุทธศาสนา หมายถึง หลักคำสอน หลักแห่งความดีที่ปรากฏอยู่ในพุทธศาสนา

8.3 อรรถกถาชาดก หมายถึง นิบาตชาดกจำนวน 547 เรื่อง ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา

8.4 กลวิธีการสื่อสารหลักธรรม หมายถึง วิธีการติดต่อสื่อสารหลักธรรมทางพุทธศาสนาผ่าน องค์ประกอบทางวรรณศิลป์ ตัวละคร และการใช้ภาษาภาพพจน์ ของอรรถกถาชาดก

9. ประโยชน์ของการวิจัย

9.1 ทำให้ทราบหลักธรรมที่สื่อสารผ่านอรรถกถาชาดก ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการอบรมปลูกฝัง และเป็นสื่อการสอนพุทธศาสนาได้

9.2 ทำให้ทราบกลวิธีการสื่อสารหลักธรรมผ่านอรรถกถาชาดก ซึ่งเป็นประโยชน์ในการสร้างนิทาน หรือวรรณกรรมที่มีการสอดแทรกศีลธรรม โดยมีอรรถกถาชาดกเป็นแบบอย่าง

9.3 ทำให้เกิดการตระหนักและเห็นคุณค่าของอรรถกถาชาดกอันเป็นมรดกทางศาสนา และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติที่สำคัญ